

Zlorabe sistema recenziranja

V postopku, znanem pod angleškim imenom »peer review« (ocenjevanje, ki ga izvedejo strokovnjaki enake usmeritve in ranga), članek, poslan reviji, oceni znanstvenik (ali dva) s tega področja in ga predlaga za objavo (pogosto s popravki) ali pa zavrne. Pri matematiki gre to nekako takole. Vrhunski strokovnjak lahko hitro opazi morebitne napake: Glavni izrek je denimo preveč lep, ekspert najde protiprimer in članek zavrne. Lahko presodi, da članek ni dovolj inovativen in ga prav tako zavrne. Lahko ga tudi podrobno pregleda. Ali pa recimo po pol dneva pregledovanja oceni, da je članek videti korektno napisan, rezultat je verjeten in zanimiv. Tako da pozitivno mnenje. Običajni smrtniki lahko preverjamo vrstico za vrstico in tako skoraj nezgrešljivo ločimo zrno od plev. To pomeni veliko (skoraj zmeraj neplačanega) dela, pa tudi odkritje še tako majhnih napak. Vendar veliko matematičnih recenzentov dejansko dela tako podrobno, kot vem iz izkušenj z mojimi članki. Zato so v matematiki članki s hujšimi napakami zelo redki. Brž ko se pojavi preprint z res zanimivimi rezultati, dobi skoraj gotovo kak podiplomski študent na boljši univerzi nalogo, da članek preštudira in ga na seminarju podrobno predstavi. To dodatno preverjanje ima veliko vrednost in lahko prinese popravke, preden članek resnično izide.

Če ocenjevalec najde napako v članku bolj proti koncu, avtorju predlaga, da članek poskusi popraviti. Včasih ni enostavno presoditi, ali so rezultati dovolj novi in zanimivi za objavo.

V eksperimentalnih znanostih je nemogoče pričakovati, da bo recenzent ponovil vse meritve, ki so zahtevale veliko ur dela skupine ljudi, drago opremo itd. Strokovnjak lahko vseeno najde napake, neujemanje z drugimi rezultati, slabo teoretično utemeljitev itd. Rezultate meritev lahko požene skozi statistične programe, ki precej zanesljivo odkrijejo podatke, ki so bili prirejeni, izmišljeni . . . (Poglejte si recimo članek [3], v katerem je lepo opisano, kako so, sicer šele dolgo po objavi, razkrili veliko število sleparij nekaj avtorjev na področju medicine.) Ocenjevalci lahko zavestno ali nehote upoštevajo (tudi pri matematiki) ugled avtorjev in njihovih institucij. Ovira objektivnosti so prijateljstva, zamere, predsodki, politika in ideologija . . . Soustanovitelja spletne strani *Retraction Watch*, sicer urednika medicinskih revij, sta zbrala v [2] nekaj primerov drzne, včasih pa tudi zabavne zlorabe procesa selekcije znanstvenih člankov.

Fizika Bill Moran in William G. Hoover, zaposlena v uglednem *Lawrence Livermore National Lab*, sta pred kakimi tremi desetletji zamen poskušala z objavo svojih člankov s precej revolucionarnimi idejami v dveh vodilnih revijah. Tako sta članka malce spremenila in dodala izmišljenega soavtorja

z *Institute for Advanced Studies* v Palermu. To zveni podobno znanemu *Institute for Advanced Study* v Princetonu. In glej, stvar je delovala – ali pa je časovni odlog pomagal, da so njune ideje postale bolj sprejemljive. Članka sta bila objavljena v *Journal of Statistical Physics* in *Journal of Chemical Physics*. Edini problem je, da je soavtorjevo ime bilo Stronzo Bestiale. Tega raje ne bomo prevajali, da nas ne obtožijo vulgarnosti. Ho- over je ta vzdevek slišal večkrat v pogovoru dveh Italijank v Parizu. Po objavi je od urednika revije *J. Chem. Phys.* italijanski novinar hotel podatke o nenavadnem avtorju. Urednik se je pozneje opravičil bralcem, ker je nasedel »neumnosti preostalih dveh avtorjev«. Takratni predsednik Itali- janskega fizikalnega društva pa je bil mnenja, da šala žali celotno italijansko znanstveno srenjo. Stronzo Bestiale še zmeraj nastopa v znanstvenih bazah podatkov.

Nekatere revije omogočajo, da avtor predlaga recenzente. Korejski znan- stvenik s področja botanike in medicine je to izkoristil. Uporabil je deloma izmišljena imena, deloma znana imena. Naslovi pa so bili taki, da je članek v recenziranje prišel k njemu samemu.

Veriga tajvanskih strokovnjakov je organizirala nekaj podobnega in re- cenzije pripravila vnaprej. Vendar je urednik opazil, da je ocena prišla že nekaj minut po tem, ko je članek poslal recenzentu.

Poudariti moramo, da so hude zlorabe, kot smo jih navedli v zadnjih dveh primerih, zelo redke, posledice za storilce pa so lahko težke, tudi konec kariere. Revije v primerih razkritja neznanstvenih praks, razumljivo, nerade naknadno umikajo (preklicujejo) že objavljene članke. To spremlja prej omenjena stran *Retraction Watch*. Tako je recimo ugledna medicinska revija *The Lancet* umaknila članek, ki je sugeriral zvezo med cepivi in avtizmom; avtor članka pa je izgubil zdravniško licenco v Veliki Britaniji. Vseeno take afere škodijo ugledu znanosti; za očrnitev znanosti pa jih s pridom izkoriščajo vsi, ki jim rezultati raziskovalcev ovirajo donosne posle.

LITERATURA

- [1] P. Sorokowski, E. Kulczycki, A. Sorokowska in K. Pisanski, *Predatory journals recruit fake editor*, *Nature* **543**, 481–483, dostopno na: www.nature.com/news/predatory-journals-recruit-fake-editor-1.21662, ogled: 23. 3. 2017.
- [2] A. Marcus in I. Oransky, *Why Fake Data When You Can Fake a Scientist? Making up names and CVs is one of the latest tricks to game scientific metrics*, *Nautilus*, dostopno na: nautil.us/issue/42/fakes/why-fake-data-when-you-can-fake-a-scientist, ogled: 24. 11. 2016.
- [3] A. Marcus in I. Oransky, *How the Biggest Fabricator in Science Got Caught*, *Nautilus*, dostopno na: nautil.us/issue/24/error/how-the-biggest-fabricator-in-science-got-caught, ogled: 21. 5. 2015.

Peter Legiša